

– Bože môj, bože môj... Zmiluj sa nado mnou!

Podivné teplo mu zaplavilo srdce. Podišiel k obloku, a ani sám nevediac ako, otvoril ho. Potom sa oprel lakťami o rám, zakryl si rukami tvár a takto, hľadiac cez prsty, videl, ako červený mesiac kdesi nad strieborným pruhom rieky odrazu zjasnel, premeniac sa na ligotavú škvrnu.

Hej. Tak bolo.

Farár Potocký po mnohých, mnohých rokoch opäť plakal, cítiac, ako mu pod slzami vlhne duša a z chladného stĺpnutia sa prebúdzá k novému, plnšiemu životu.

(1924)

STAROBA

I
Vošlo mu najprv do nôh, stiahlo žily pod kolenami, potom prešlo do krížov a raz večer, keď práve rozmýšľal o novej úrode, zafalo ho vpoly. A toho týždňa sa už nevystrel. Taký skrčený chodil po izbe štyri dni. Na piaty poslal po smradľavý špirit, natrel sa a ľahol si. Ale keď sa šiesteho rána prebudil a bol skrčený, sadol si na peláš postele. Prežehnal sa a smutne si vzdychol.

– Staroba prichodí, – povedal synovi.

V tú nedeľu nešiel ani do kostola. Sadol si na priedomie a celé božie predpoludnie pozoroval, ako sa ľudia ponáhľajú do dediny. Videl ich, ako sviatočne vyobliekaní po svetlých chodníkoch schodili z gráp, od veselých drevených domcov, ako sa zastavovali na križných cestách a volali na seba dlhými hlasmi. Stretali sa v dolinách a on ich videl ešte na zákutách, ako v jase slnečných lúčov zahýbali za briežky, na ktorých rástla škorucha a stáli vysoké drevené kríže.

Zozvňali. Z veže, urezanej briežkom a zaťatej do belasého jazera oblohy, zunel slávnostný hlas zvonov. Počúval ho, ale keďže mu bolo mrkotno, zašiel do izby po pátričky, prežehnal sa a začal sa modliť ruženec. S obnaženou hlavou chodil poza dom, mrvil v prstoch zrnká, pohybujúc perami a hľadiac spoza privretých mihalníc, ako škovránky, priveľmi podobné vrabcom, poletujú po strniskách. Zahnal sa na ne mysliac si, že vzlietnu

vozvých a zaspievajú známu jarnú pieseň, ale ony sa zdvihli a mlikvo zapadli do pustých polí sťa kúsky papiera rozmetané vetrom.

Bol to taký neveselý pocit, že Pavol Duchaj sa zamračil. Keď sa syn s nevestou vrátili z kostola, ani im neodpovedal na pozdrav. Tak vydržal až do popoludnia. Pred západom slnka si však obliekol kabát, vzal nový klobúk, prežehnal sa svätenou vodou pri dverách a povedal len tak cez zuby:

– Idem trochu von...

Odišiel hore grúňom k Janovi Kubíkovi, čo mal nový dom, obločné rámy na belaso zafarbené a robil pekné javorové palice. Kubík stál na priedomí, keď Duchaj vyšiel spoza šopy. No hoci Duchaj ticho kráča, Kubík ho hneď zbadal. Smejúc sa, zďaleka naňho volal:

– Vitajte, vitajte! Čože vás donieslo?

Duchaj rád hovorieval, ale vtedy neodpovedal. Udychný si sadol na klát vo dvore, zahľadel sa do diaľky a len po hodnej chvíli zmáknutým, tichým hlasom zahovoril:

– To lístie tak paromsky letí...

– Jeseň, – odvetil Kubík rovným, useknutým hlasom.

Lež Duchaj akoby nepočul. Kýval hlavou. Pokračoval:

– Letí to, letí naozaj. Bože! Aby sme sa už chystali na zimu.

– Veru, – prisvedčil Kubík.

Zmĺkli. Mali pocit, že ich ovial studený severák. Duchaj sa striasol a Kubík, pozorujúc ho, zbadal, že je celkom šedivý. To ho akosi zarazilo. Vytiahol zo stohu haluz, z ničoho nič ju zlomil, úlomky zahodil ďaleko do dvora a uronil:

– Starneme...

Mal ešte čosi na jazyku, ale nechcelo sa mu hovoriť. Prisadol si k Duchajovi a spolu hľadeli do doliny, kde sa už rodil súmrak. Podobal sa hustej, špinavej hmle, ktorá sa pomaly dvíha, vytískajúc svetlo. Slnčné lúče ustupovali pred ňou čoraz vyššie na grúň a ich sa zmocňoval smútok. Videli, že sa v nej utopia,

preto sa im chvíľami žiadalo kričať. Ale okolo vládlo také ticho, že Kubík len hlavu zaboril do dlani a Duchaj, bezmocne mrdnúc plec, povedal:

– Veď, veď... Aby to parom vzal!

Až keď na grúni dotleli posledné mláčky slnečného svetla, Duchaj náhlivo vstal. Bolo mu naozaj zima. Zapál si kabát, klobúk stiahol na oči a sľaby sa bál, že niečo počuje, tlmene zatiahol:

– Prišiel som, či nemáš dáku palicu...

Kubík sa už nečudoval.

– Ale ba! Nájde sa, – prisvedčil a zajaľ ho do izby.

Keď sa o chvíľu Duchaj vracal, opieral sa o novú javorovú palicu. Opatrne, ale pokorne sa ponáral do hmlistého jesenného súmraku, ktorý už tuho obľapal okolité vrchy.

II

Len čo Pavol Duchaj začal chodiť s palicou, kdekomu sa zdalo, že zvony tichšie znejú, ľudia tichšie hovoria, ba ešte i lístie tichšie padá na zem. Všetko sa dvíhalo, vírilo a potom tak ticho padalo, že jeho krok dostával zvláštny prízvuk, zvláštnu ozvenu, ktorá sa vliekla za ním sťa ustatý pes. Nezbadal ju. Denne ho bolo vídať, ako ide hore vŕskom s oným meravým výrazom na tvári, čo pripomínal ľudom stratenú ihlu. Aj ho pozorovali; zastavovali sa, hľadeli za ním, ale keď sa neobracal, keď išiel ďalej, sklamané vešali hlavu. Ukazovali naňho prstom, hovoriac:

– Duchaj!

– Palicu má...

– Bože...

Aj viac by boli povedali, ale slová v ústach im mákli. Lutovali ho. Keď niekde prišiel, vychodili mu v ústrety. Boli ochotní, úslužní, usmievajúc sa pritom sladkastým úsmevom, za ktorým sa skrýval zrejmy súcit. Duchaj ho sprvu trpel. No potom sa mu spríkril a raz, keď ho u Struhárov nasilu chceli posadiť na lavicu, zamračil sa, zakľal a – hybaj domov.

Od tej príhody chodil ako rys. Obzeral sa, gánil s maličkými, zlými plamienkami podozrievania v očiach. Zbadal, že medzi neho a ľudí si ľahlo čosi nepochopiteľné, že staré zväzky, ktoré ho púťali k dedine, pomaly odumierajú a namiesto nich rastie chlad, cudzota, čudné nepriateľstvo, ktoré si nijako nemohol vysvetliť. Darma sa ľudia usmievali, darma boli ochotní, úslužní. On vedel, že sa za tým neskrýva rešpekt, ale čosi celkom iné – čosi urážlivé, ponížujúce, čo muselo vzbudiť odpor a hnev.

Čo to bolo?

Azda by nebol na to prišiel, no raz popoludní, keď prechádzal dvorom, zastal pred maštálou na dýľoch. Zamyslel sa a taký zamyslený, hľadiac pred seba, zbadal hnojovku: veľkú čiernu mláku, na ktorú zapadajúce slnko stlalo svoje lúče, robiac ju hlbokou i tajomnou plavými kotúčmi mračien, oným druhým nehybným slnkom i dýľami, ktoré odraz prelomil a premenil na strašidelné zborenisko. Stál na tom zborenisku maličký, starobou ohnutý k zemi, stál akoby obrátený do seba, podobajúci sa pútnikovi, čo dosiahol cieľ, a unavený sa zahľadel do vesmíru na zhasínajúce, mŕtve slnko.

Pavol Duchaj sa zarazil. Zachvátený úzkosťou sadol si na prah pri humne, rozmýšľal a sedel tam až do večera. Večer, keď sa objavili prvé hviezdy, vstal, lebo už vedel, prečo tá mäkkosť i plachosť u ľudí, prečo sú zhovievaví, ochotní, prečo ho nasilu nútia sadnúť si a prečo hovoria o bezvýznamných veciach.

– Beštie! – zazúril znevrady.

Javorovú palicu veľkým oblúkom hodil do žihľavy k plotu a vrátiac sa bez nej do izby, panovačne povedal synovi:

– Zajtra tú hnojovku vypustíš.

A povedal to ešte raz.

Ale keď hnojovku ani na tretí deň nevypustili, sám vzal motyku. Prekopal zem, stal si na dýle a so zadosťučinením hľadel, ako odporná, tmavá tekutina podskakuje, šumí, uniká desiatkami pramienkov dolu lúkou, zanechávajúc po sebe bahno a špinu.

III

Odvtedy vstával Pavol Duchaj na svitaní, sotva hviezdy pohasli, a pokašľavajúc zapaloval lampu, ktorá v chladnej izbe šírila špinavé, žlté svetlo.

V lampe zvyčajne nebolo petroleja. Preto, sotva ju zažal, dohorevala; v kalnom svetle sa tváre predlžovali, zatiahnuté ešte spánkom, mali na sebe bolestný výraz, pod ktorým dych nadobúdal stenavý prízvuk, akoby spiacim na prsiach ležala ťažká ruka a škrtila ich.

Ich nehybnosť Pavla Duchaja rozčuľovala. Vidiac, že lampa zhasína, vyfahoval knôt, až svietil žeravým pruhom. Nepokoje chodil po izbe, prekladal predmety, hundrúc si čosi pod nos, keď lampa napokon začala blikať, rozkrikoval sa:

– Vstávajte!

Výkrikom vyplašené ticho utekalo z izby. Predmety začali oživať, nalievať sa ruchom budúceho dňa, ktorý sa zahmleným okom pomaly vkrádal do izby. Tu-tam kikirikali kohúty, ozýval sa hrkot vozov a vrany letiace z gráp kvákali. Za domom kdesi zadúšal sa spevom žltochvost: radostné čačkanie vnikalo do izby ako pramienok čerstvého, v rose vykúpaného života a oduševňovalo utrpené tváre.

Syn sprvu bez slova vstával. Zíval, tackal sa a škrabal si prsia. Neskoršie však začal hundrať. Napokon vybuchlo z neho nahlas:

– Čo toľko balušíte?

Keď otec neodpovedal, obrátil sa k stene, dudrúc:

– Všetci spia, len vy ... Za tmy dom búriť ... Kto to slýchal?

A nevstal.

Pavol Duchaj vtedy nepovedal nič, no trepol dverami a odišiel do maštale, kde udrhel koňa päťou po pysku. A tri dni potom chodil bez slova, s nepokojnou dvojicou sivých očí, ktoré zanovite obchádzali ľudí. Pod jeho zlostným pohľadom akoby sa bol zmenil celý dom: domáci sa medzi sebou zhovárali iba pošušky, bojaziivo, strhujúc sa pri každom vrznutí dverí. Zavše ich stretal

zarazených, ako siahali po veciach s oným zvláštnym chvatom človeka pristihnutého pri mrzkom čine. Iba v očiach bol odpor a opovrhnutie. No sotva vyšiel, ozýval sa za ním smiech. Bol vyzývavý, spupný, rástol na jeho krokoch ani tráva, bežal za ním ako neodbytný pes, plietol sa mu popod nohy a podlamoval ich v kolenách. Dakedy sa i vrátil. Strihal očami a kričal:

— Čo sa smejete?

Odpovedali mu mlčaním. Preto sa odvracal od nich, nadávajúc za zatvorenými dverami, spoza ktorých tmené hundranie znelo ako divé rúhanie sa bohu. Bolo ho zle počúvať, nuž radšej odchodili z domu, zanechávajúc v ňom samotu, ktorá zvonila po kútoch.

Pavol Duchaj, sediac nehybne na pripecku, mal tohto clivého vyzváňania plné uši. S kolenami temer pod bradou nevdojak pripomínal topelca, čo túžobne čaká východ mesiaca.

IV

Kopali zemiaky, takže domov prichádzali až večer. Hovorili hlasom, v ktorom bol chlad, zvädnuté lístie a zápach obnaženej zeme. V kuchyni zažali lampu; baršúnové svetlo vnikalo nedobre zatvorenými dverami do izby, no keďže sa nemohlo rozšíriť, bezmocne ležalo na dlážke sťa dlhý svetlý had.

Jedného takého večera Pavol Duchaj zbadal, že had oživa. V teple, ktoré prúdilo z kuchyne, jeho telo sa nalievalo miazgou, lenivo sa vyťahovalo a had akoby zasyčal.

Ako hej, ako nie, Duchaj si umienil, že ho zabije. Chodil s tou myšlienkou niekoľko dní, až sa odhodlal a stúpil naň, ale sa zarazil, lebo had mu vyskočil na nohu ohybom pružného živého tela. Chvíľu nerozhodne stál, no potom sa obrátil proti nemu celý s tým, že ho pošliape. Had sa však podráždene zdvihol, vybehol mu na prsia, a keď Duchaj išiel odhodlane ďalej, zahryzol sa mu do očí.

Bledý, s chvejúcimi sa kolenami zastal pri dverách, aby ich zatvoril. Had síce vyšiel, ale on cítil, že ho nepremohol: vedel,

že vošiel do kuchyne, zvinul sa tam do kľbka i strežie na príležitosti, ako ho opäť uhryznúť.

Hada nebolo, no jeho miesto zaujala tma. Uprostred nej sa Duchajovi marilo, že steny zanikli, že izba sa premenila na obrovské priestranstvo, z ktorého niet východiska. Sediace na pripecku a nedotýkajúc sa nohami zeme, mal dojem, že sedí nad strašnou priehlbňou. Jediný neopatrný pohyb, slabé zaváhanie, a on spadne, poletí bez konca, bez prestávky nesmiernou tmou, zivajúcou pod jeho nohami.

Zhrozený chcel zvoláť, lež vtom sa v kuchyni rozprúdil hovor. Znel dlho, pravidelne, cválal, uberal sa ani kón vedený pevnou rukou jazdca. Započúval sa doň, aj sa mu uľavilo, ale tu... Rozhovor sa nečakane premenil na smiech. Sklamany odvrátil hlavu. Lenže tamti sa opäť rozhovorili. Ten povedal to, ten ono, slová sa kotúľali, hrkali, on zas nastavil ucho a... V kuchyni vybuchol nový prúd neviazaného, ba — ako sa domnieval — škodradostného smiechu. Nemohol sa ovládať. Skočil ta celý bez seba. Vidiac, že slúžka sklonená nad umývadlom sa smeje, chytil ju za plece a zatriasol ňou.

— Čušíš? — okríkol ju.

Zmlkla. Telo kypiace mladostou zmáklo pod jeho rukou ako handra. Preto ju pustil a sklamane dodal:

— Suka nešťastná!

Chcel odísť, ale syn ho pristavil.

— Či sa už ani smiať nesmieme? — opýtal sa podráždene.

Duchaj zavádil o jeho pohľad. Bolo v ňom toľko neporozume-
nia, toľko cudzoty a vyzývavosti, že musel nevdojak ustúpiť. Pohodil iba:

— Nechcem!

— Nemusíte počúvať, — odvrával syn.

— Ja? — mykol sa urazený i pobúrený.

— Nuž... Izbu máte.

Bol by odišiel, ale posledné slová povedala nevesta. Bola

maličká, a keďže sa podobala splašenej myši, Duchaj si ju nevážil ani nevšímal. Preto sa veľmi urazil i okríkol ju:

– Aj ty ešte?

Vyskočila:

– A čože? Nesmiem? Nemôžem? Ha... Just a natruc budem. Preto, že starnete, že vám rozum mäkne...

Vtedy prvý raz počul Pavol Duchaj toľko jedovatých a zároveň zlomyseľných slov naraz. Bol by ju akiste udrel, ale medzi ním a ňou stál syn. Neznámi, cudzí gánili na seba, rástla medzi nimi priepasť. On... Bol sám, opustený, nenávidený tými štyrmi tu, čo sa sprisahali proti nemu a netrepežlivo čakali na jeho koniec. Obrátil sa teda, zavadil pohľadom o pastiera sediaceho so sklonenou hlavou na prahu a len zahučal:

– Aby vás...

Ani nedopovedal, čo chcel. A odvtedy so synom akoby sa nepoznali.

V

Dva razy do týždňa, obvyčajne v utorok a v piatok, chodila nevesta Pavla Duchaja do dediny. Bolo ju vidieť, ako sa drobným krôčkom, so strakatou šatkou na hlave uberá chodníkom, ktorý sa krútil ostrým ohybom k veži pod briežok, na ktorom pastieri páľili vňať a suchú trávu. Hustý dym sa nemohol vzniesť. Ťahal sa ponad zem a nevesta Pavla Duchaja mizla v ňom alebo pod ním, akoby ju niekto zatieral vápnom.

Bolo to obvyčajne pred večerom, vtedy, keď sa začínalo stmievať. Ľudia, ponáhľajúci sa po vodu k studniam alebo piliaci drevo vo dvore, vidiac ju zbíhať z vřšku, volali na ňu a ona im odpovedala tým istým hlasom, s rukami priloženými k ústam, takže jej hlas znel, akoby ho boli prelievali veľkým lievikom. Niekedy sa zastavila a vtedy tí, čo ju oslovovali z briežku, odkladali putne alebo pily, sputujú sa:

– I akože?

– Nuž...

– Čo robí svat?

– Ach...

– Zdravý, zdravý?

– Zdravý, – odpovedala ľahavo, ale keď sa stretla s Kolenatou, Struhárovou alebo s tetkou Suvadovou, zalomila rukami a vyhrkla:

– Do nevydržania!

– Čože? – pýtala sa tá alebo oná.

Obzrela sa ako plachá myš. No keď videla len prázdne sivé cesty, vinúce sa do diaľky, plačlivo odvetila:

– Chodí ako zlý duch. Jednotaj trucuje.

– Svat?

– Svat.

– No... On už...

Suvadová chcela čosi povedať, ale nemala na to slova, preto chytrou odchodila. To jej – pravdaže – nestačilo. Musela vojsť do Zurkov. U Zurkov zas mali vysoký prah; ona zakaždým kopla doň a Zurek, hoci chrbtom obrátený k dverám, zakaždým vedel, že ide Suvadová. Víťal ju neobrátiac sa a Suvadová si sadla. Keď sa jej nikto nič nepýtal, vybuchlo z nej:

– No, on už... Hen... Pavol Duchaj...

– Chorý? – pohodil Zurek.

– Tak akosi.

Vari to bolo na príčine, že po dedine o Pavlovi Duchajovi a jeho chorobe začali kolovať všelijaké reči. Hovorilo sa o ňom potichu ako o čomsi zakázanom so stiahnutým obočím a so zvláštnym prizvukom na slove „staroba“, ktoré uprostred iných očividne vynikalo, šíriac zarazenie. Báli sa ho, no kde mohli, vyslovovali ho so zvláštnym potešením, ba samopašou, sfaby sa dotýkali žeravého železa. Vedeli o ňom všetko; dozvedeli sa i to, že mu na Petra Pavla minulo sedemdesiat rokov, ku ktorým sa podľa ľubovôle dalo prikladať po dvoch, po troch i po štyroch

rokoch bez toho, aby sa na veci niečo zmenilo. Jedni ľutovali Pavla Duchaja, iní nevestu a syna, a keď už nevedeli, koho ľutovať, zrazu začali ľutovať slúžku, šíriac tak medzi sebou nerozumenie.

Ktovie, ako dlho by boli takto hovorili, keby zvonár Jano Cubínek, ktorý mal v pravom uchu náušnicu, nebol raz cestou z jarmoku povedal:

– Zišlo by sa ho, toho Pavla Duchaja, pozrieť.

Richtár Kolena, idúc popri ňom, ho pochovalil a Cubínek potom celý týždeň každému, s kým sa len stretol, uveličený pripomínal:

– Zišlo by sa toho Duchaja pozrieť.

Sám bol tam prvý a za ním potom išli iní. Pavol Duchaj ich vítal na prahu a podávajúc im ruku viedol ich do izby. Oni si sadali a spytovali sa:

– I akože, ako?

– Nuž len tak, pomaly, – odpovedal im.

– Vy ste veru ešte zdravý ani chren, – pocholebovali mu, ale keďže tomu sami neverili, hľadeli do zeme a preberali prstami po lavici.

Pavlovi Duchajovi ich reči sprvu dobre padli. No keď návštevy neprestávali, zamyslel sa a zrejme čosi vyhútal, lebo už na druhý deň, keď prišla Tereza Kovajová, si odpľul a vybuchol:

– Po čo si prišla?

– Vás pozrieť, – priznala sa vystatovačne.

– Či nezdochýnam, čo...?

A zasmial sa jedovatým smiechom, takže tvár Terezy Kovajovej sa predĺžila a zbledla prekvapením. On však bol o tom taký presvedčený, že sa k nej obrátil celý a ešte dodal:

– A to nazývate kresťanskou povinnosťou? Hrom aby do vás! Chodíte ako psy a len čakáte, kedy sa vystriem, aby ste... Ech...

Kovajová neodpovedala. On sa prudko odvrátil; v pomykove kopol psa, takže skuvíňajúc vbehol pod posteľ.

– Pľuháci! – dodal rozčúlený.

Tereza Kovajová ledva našla dvere. Zhrozená vybehla von, bežala celou dedinou, nezastaviac sa ani u Suvadovej. Zbadala sa až doma, preto sa vrátila, ale do izby nevošla. Zastala na prahu a temer bez dychu zvolala:

– Ľudia!...

Volala a ľudia vychodili. Nielen od Suvadov, ale i od Tarčiakov, Rovenských a bratov Kulinovcov. Preskakujúc medze, bežali veľkými skokmi, zastavovali sa na prahoch i pri plotoch, alebo vychodili na sklady dreva vo dvore a odtiaľ s rukami priloženými k čelu hľadeli, čo sa v Suvadovom dvore robí. Mladší Kulina, ktorý sa bál ohňa, vybehol dokonca s putňou. Vidiac však, že nikde nehorí, obrátil ju hore dnom a skľúčene si sadol na ňu, lebo Tereza Kovajová druhý raz zvolala:

– Ľudia...!

Tí, čo ešte bežali, akoby odrazu primrzli. A tí, čo stáli po dvoroch alebo na skladoch dreva, spytovali sa rozlične prifarbenými hlasmi:

– Čo?

– Vojna?

– Naozaj?

– Pavol Duchaj...! – zvolala Tereza Kovajová, ale jej jasný vysoký hlas odrazu sa pretrhol a zo Suvadovho dvora vybehol prenikavý plač. On sa zabodol do duši prítomných sťa ostrý nôž.

VI

Ani druhú ani tretiu nedeľu Pavol Duchaj nebol v kostole. Tí, čo ho vídali v poslednej lavici pod sochou svätého Antona, s čiapkou položenou pred seba a s rukami zalomenými v lone, hľadeli na lesknúce sa prázdne miesto so zadivením. Bolo upratané, čističké, akoby ľanovou handrou vydrhnuté, ale Pavol Duchaj neprichádzal ani po evanjeliu. To pôsobilo na nich skľučujúcim dojmom.

– Neprišiel, – šepkali medzi sebou, a hoci mena nepovedali, všetci vedeli, o kom je reč.

V osamelom slove bolo toľko smútku, že mu mimovoľne podliehali. S očami upretými na Duchajovo miesto sa chceli modliť, ale vidiac nad ním bledú tvár svätého, mimovoľne si pripomínali, že ten, čo tam sedával, už azda nežije. Spomienka naňho sedela im v hlavách sťa kliniec, sťa kliniec ich pichala a neopúšťala ani potom, keď vyšli z kostola. Naopak, pod zamračenou oblohou, spájajúc sa s fičiacim vetrom a so zvädnutým listím, čo bezúčelne poletovalo po ceste, bola ešte dotieravejšia. Obzerali sa, akoby niekoho hľadali, a keď zazreli syna alebo nevestu Pavla Duchaja, volali na nich:

– A čo otec?

Iní dodávali:

– Zdravý, zdravý?

– Oj, zdravý, – odpovedal syn váhavo.

Ľudia neverili. Pochybovačne krútiac hlavami, alebo sa rozchádzali, alebo sa nakláňali k synovi Pavla Duchaja a pošušky vraveli:

– Mal by už ísť na výmenok.

A odchádzali s úsmevom, staby boli povedali čosi veľmi smiešne.

Jano Duchaj, ktorý sa takou myšlienkou ešte nezapodieval, išiel rovno domov. Výmenok ho odrazu začal zaujímať a nakoniec ho toľme zaujal, že i ženu zabudol dočkať. Spomenul si na ňu až na briežku pri kríži, čo meravo vyčnieval zo špinavého, šedivožltého poľa. A keď žena zadychčaná dobehla, privítal ju úsmevom.

– Nuž, čo povieš? – načínal rozhovor.

– Čo? – cvrkla zdola, lebo nevedela, o čo ide.

– No, na ten výmenok.

– Bolo by načase, – priznávala sa otvorene k svojim tajným myšlienkam.

– I ja myslím.

– Ale či bude chcieť?

– Uvidíme!

Vykročil a v očiach mu zasvietil zvláštny ohník. Jeho žena poznala ten ohník. Len sa schúlila a išli. Jano Duchaj dlhým, odmeraným krokom, žena iba drobčiac, takže tu-tam musela aj dobiehať.

Keď došli domov, otec práve vychodil z maštale. Syn ho čakal na priedomí, že mu na zmierenie povie niečo veselé, ale otec ho znezdary udiveným hlasom predbehol:

– Tá naša slúžka ti má telo...

V pitvore si odpľul a dodal:

– Tristo hrnených!

A keď sa syn, prekvapený náhlým obratom, nevypytoval, vravel ďalej:

– Stojí ti v maštali, chytím ju, človeče... Ako remeň!

Syn nechápavo vyvalil oči. A Pavol Duchaj, akoby bol čakal na to – zasmial sa drobným stareckým smiechom. Ktovie, čo by bol ešte potáral, no vtom prišla slúžka s náručím dreva, červená ani rak. On významne pozrel na ňu a figliarsky jej hrozil prstom, vo dva vrhy suchol:

– Čo?... Ej!

Syn pochopil. Odvrátil tvár k obluku a nahnevane zahundral:

– Mohli by ste sa hanbiť.

– Veru! – prisvedčila slúžka.

Pavol Duchaj si z toho veľa nerobil. Rozjarený chodil po izbe, usmieval sa a bol by ešte čo-to potáral, lenže toho dňa sa akosi napodiv chytro zvečerilo: ďaleko na juhu sa roztrhli oblaky a vyliali prival nepokojného svetla, ktoré odrazu začalo temnieť, hustnúť a naplňať sa predtuchou dlhej, tmavej noci. Pavol Duchaj zvažnel. Vošiel do izby, kľakol si k posteli a v takom špinavožltom svetle, hustnúcim do fialova, začal sa modliť večernú modlitbu. Žehnal i modlil sa dlho, potom vstal a chodil po dome. Po večeri

si ľahol, a keď si políhali aj ostatní a dlho nemohli zaspáť, obrátil sa na ľavý bok, odrazu oslovil syna:

– Jano!

– Čo?

– Ale by si sa tešil, keby som zomrel, však?

Syn neodpovedal. Ale ani nebolo treba. V tichu, čo nasledovalo, ozval sa suchý smiech, ktorý sa postupne menil na neprirodzené, tvrdé fíkanie.

VII

Na druhý deň Pavol Duchaj nevstal. Horeznačky obrátený hľadel do povaly, takže domáci po celý čas nevedeli, či je zdravý alebo chorý. Aj sa ho spýtovali, ale on neodpovedal. Pri takých otázkach sa obracal k stene, a oni, vidiac iba scvrknutý chrbát a sivé vlasy, ležiace na farebnej hlavni, opatrne otvárali i zatvárali dvere, ktoré jednako úzkostlivo vŕzgali a naplňali celý dom nepokojom. Čím viac sa usilovali byť ticho, tým prenikavejšie boli hlasy: z dvora sa ozýval kovový zvuk pily, za šopou syn zabíjal klin do pňa a časom kohút pod stenou, trepúc krídlami, spieval jasným hlasom, za ktorým sa vliekla prenikavá ozvena.

Nikto by nebol vedel, že Pavol Duchaj leží, ale nevesta sa v utorok pred večerom vychýtila po soľ a stretla sa so Suvadovou. Nevesta by azda nebola ani povedala, že Duchaj leží, no Suvadová, len čo ju uzrela, pribehla k nej, spytujúc sa:

– Tak čo svät?

– Leží, – povedala nevesta.

– Leží? – vyvalila Suvadová oči.

A uverila až vtedy, keď jej nevesta povedala, kde leží, ako leží a prečo leží. Tu jej oči zabehli slzami a vyhrklo:

– Chudák...

A so slzami v očiach jej poradila, aby ho vyložili na slamu, zapálili hromničku a pomodlili sa otčenáš, lebo vraj v posteli sa zle skonáva, a napokon aby mu nezabudli zatlačiť oči. To posledné

jej pripomenula zo tri razy. Duchajka sa rozplakala a Suvadová, vyprevádzajúc ju, ešte z priedomia volala za ňou:

– Len mu oči nezabudnite zatlačiť!

Toho večera sa aj u Zurkov dozvedeli, že Pavol Duchaj umiera. Roznieslo sa to ako oheň a na druhý deň sa po dedine rozprávalo len o umieraní ľudí, ako sa dvíhali v posteliach, ako vytreštenými očami hľadeli do záhrobia, vykrikujúc rozličné prípovede alebo proroctvá. Tu i tam sa hneď zjavili biele prizraky, čo ako hmla vychodili z dolín na grúne, prechodili chodníkmi po úbočiach a mizli bez stopy v tom alebo onom dome. Na tretí deň potom obyčajne od týchto domov išli čierne sprievody, podobné zháčeným koňom, hlavy ktorých tvorila vysoko vyzdvihnutá rakva, znášaná za spevu pohrebných piesní do doliny, kde všetko mizlo a haslo vo vlastnej ozvene. Popritom... Strašilo tu i tam. Tu i tam tri razy buchlo. Jedni videli čiernu mačku s ohnivými očami, iní psa sediaceho pod krížom a zavýjajúceho aspoň po tri noci.

Také reči ľudí poplašili. Videli si ich, ako zhrbení prebehujú od suseda k susedovi, búchajú nohami, hlasno hovoria a smejú sa neprírodným smiechom. Duchaja radšej nespomínali, no keď predsa prišiel do reči, tu uvádzali len jeho dobré vlastnosti. Vtedy sa roznieslo, že raz dal na kostol dvadsať korún, že pred desiatimi rokmi založil Cubinkovi koňa, keď s ťažkou fúrou uviazol pod Ostrým grúňom a nemohol sa hnúť. Kôň vytiahol a Cubinek teraz, kde sa len príležitosť naskytla, hovoril o доброте Pavla Duchaja. Ľudia ho počúvali i prisviedčali mu a Cubinek, chodievajúci často cez malkovské hory, kde údajne mátaľo, roznežený myslel na Pavla Duchaja tešiaca sa, že toho dňa toľko dobrého o ňom povedal.

Bol by povedal i viac, ale spomenul si, že by sa mu za to mal aj odslúžiť. Vzal preto tri vajcia, zakrútil do šatky a poslal ich s dlhým úvodom po žene. Žena pekne zanesla, len úvod zabudla povedať. Spomenula si naň až za Zurkovým humnom, a keďže sa jej už nechcelo vracaf, vošla do Zurkov. Tu ho povedala celý

aj s poznámkami, preto i Zurek hneď poslal Duchajovi hniec masnej kapustnice so smidkou slaniny. A keďže tam bola i Suvadová, na druhý deň vedela o tom celá dedina. Zurkovi sa síce posmievali, ale vtedy ho pochválili a sami – kto len mohol – posielali alebo vajcia, alebo po smidke slaniny. Po čase však... Prestalo aj to. Keď Pavol Duchaj neumieral, v dedine zavládlo trápne ticho. Sfaby ich bol niekto oklamal, zlomyseľne skrížil ich očakávanie; sklamanie hľadeli do povaly a mračiac sa odchádzali po robote alebo postávali na priedomí s rukami v príporách a zahľadení na duchajovský dom zlostne si odpŕúvali.

V takých trampotách posadla Suvadová šťastná myšlienka. Raz popoludní bola u Duchajov a vrátila sa s chýrom, že starý by potreboval kňaza. Jej návrh sa v dedine stretol so všeobecným súhlasom. Suvadová ešte toho dňa zašla na faru a Duchajov zdravotný stav predstavila v takých tmavých farbách, že farár sa ani neobliekal, len sa vychytil a taký, ako bol, ponáhlal sa s prestrašeným Cubinkom i udychčanou Suvadovou do Duchajov. Ľudia, vidiac ist kňaza so sviatosťou, najprv padali na kolená, potom vyskakovali, bežali cez role a pridávali sa k sprievodu sprava i zľava, zhora i zdola, takže keď zabočili na chodník, bol z nich už dlhý rad, ktorý sa vlnil nerovnomernými pohybmi nasýtených husí, idúcich hore briežkom z paše.

Vovali sa do Duchajov ako povodeň. No tam ich čakalo nemilé prekvapenie. Miesto umierajúceho Duchaja privítala ich prázdna posteľ, z ktorej trčal vyplazený jazyk periny v ružovej obliečke.

VIII

Chlapi sa schodili, lebo v Suvarove toho dňa zasadal obecný výbor: zďaleka si videl, ako sa zaháňajú rukami alebo ako ich strkajú pod kožuchy a hovoria oným pomalým, ťažkým hlasom, presýteným storočnými zvykmi, ktorý sa motal okolo nich sfa dym na jeseň. Po jednom prichodili k obecnému domu, čo stál s vybitými oknami pri škole. Vyletovali z neho splašené vrabce

a chlapi sa s nechufou zastavovali pri mlčiach dverách. Keď sa im neotvárali, sklamanie sa stavali pod stenu, podobní dreveným hračkám, vyrezaným z jedľového dreva.

Hrozila im nuda, ale prišiel Jano Ranostaj. Ranostaj bol veselý chlap, kde sa zjavil, doniesol so sebou aj smiech, ktorý sfa sinečný lúč poskakoval po tvárach a oživoval ich srdečným výrazom.

– Kolena zaspal, – volal a smial sa už z polcesty.

Len čo prišiel pod stenu, priložil ruku na okno a povedal:

– Zasadajú, potvory.

Myslel na vrabce. Podrichtár Hrčka, ktorému slovo „potvora“ prichodilo veľmi smiešne, sa zasmial a s ním sa smiali aj ostatní. Zahovorili sa. Hovorili o vrabcoch a ich zvykoch a do duší sa im vkradlo čosi ľahké, zmierlivé, takže keď prišiel Kolena, nešomrali, ale vítali ho s pochopením. Kolena prikývol, povedal nepekné slovo o počasí a otvoril dvere. Potom zastal pri dverách. A keď boli všetci dnu, poznamenal:

– No, starý Duchaj už nepríde.

Chlapi sa začudovali:

– Nepríde?

– Nepríde, – opakoval Kolena.

A keďže mu to slovo nič nevpravilo, dodal ešte:

– Pred chvíľou išiel od neho pán farár s prevelebnou sviatosťou.

Kolena zakrútil hlavou, ako že tomu nerozumie. A chlapi na laviciach hmkali.

– Nepríde, nepríde... – povrávali si.

Iní zas poznamenali:

– Škoda.

– Veru škoda.

– Vedel poradiť, – vravel Hrčka s bradou opretou o palicu.

– Mal už také ľahy, také slová: len povedal, vytmavil, potom zakrútil...

Hrčkovi vypadla palica spod brady. Ranostaj sa uchechtol:

– Potvora potvorská...

Vtom sa vonku ozvali kroky. Chlapi sa neochotne zviechali z lavíc. Kolena vzal čiapku do ruky. Vraví:

– Ide pán farár.

Ale namiesto farára vošiel do miestnosti Pavol Duchaj. Vošiel tak, akoby len pred polhodinou, po dlhom rozhovore s nimi bol vyšiel a teraz sa vracal po zabudnutú vec.

– Pochválen... I čo? – pohodil očistom.

Chlapi neodpovedali. Jedni hľadeli naňho sfa na neznámeho človeka, iní zas upierali oči na zem a pohrávali sa s rukami. Len Hrčka sa neprirodzene začervenal a vyjachtal:

– Aha, vrabce si sem vošli a...

– Potvory akési, – skočil mu do reči Ranostaj.

Zasmiali sa hanblivým smiechom, ktorý im mrzol na perách, utáhoval sa do kútikov úst a triasol sa v nich sfa poľakané dieťa. Pavol Duchaj, počúvajúc ich smiech, nepovedal ani slova, len sa zamračil. Sadol si k oknu a z dlhej chvíle začal bubnovať prstami po doske. Dlho tak bubnoval, hľadiac von. Aj farár prišiel, aj ho vítali, len on nevstal. A keď začali pretriasť obecné veci, zdalo sa, že ani nepočúva, o čom je reč. Až keď nadhodili otázku novej školy, odvrátil oči od okna.

– Nuž, mala by sa už raz tá škola postaviť, – roztriasal Kolena.

– So starou sme na posmech. Vyzeráme, akoby sme haliera nemali a... no...

Farár súhlasne kýval hlavou. Hrčka, hľadiac naňho, chcel pomôcť slovami:

– Veru, bolo by načase. Mala, mala by byť!

– Ale nebude! – ozvalo sa v miestnosti.

Akoby kaneň spadol medzi nich. Pozreli tým smerom, a keď videli Duchaja, obráteného bokom, s nenávisťou v očiach, zarazili sa.

– Nie?

– A to už prečo?

Duchaj vstal, odpľul si, rozotrel slinu nohou a povedal:

– Pretože ani do starej nemá kto chodiť.

Pozreli na seba. A hoci Duchaj mal pravdu, aj oni podľahli neskrutnej, divej nenávisti. Ohúrila ich, poprevracala im city aj myšlienky, a tu si zrazu uvedomili, že Pavla Duchaja už nepoznajú, že im je celkom cudzí. Aj to zbadali, že sa vzdávať od nich zamotaný do čohosi ďalekého, nepochopiteľného. A vidiac ho takto odchodiť, pocítili svoju prevahu. Kolena vstal, vyzývavo sa rozkročil, Hrčka očervenal ani rak a Ranostaj sa poškrabal v tyle.

Duchaj sa zháčil. To už nebol ani Kolena ani Hrčka, ale cudzí ľudia. Preto sa nedôverčivo obzrel, či sa nepomýlil a neprišiel niekde inde. Ale keď videl ich vyzývavý pohľad, čosi ním zalomcovalo.

– Nám netreba školy, – vyhodil cez zuby.

– Nám už nie, ale našim deťom, – švihol Ranostaj posmešne.

Lež Duchaj sa nedal.

– Ani našim deťom, – stál zanovite na svojom.

– Čo...? Nie? – usmial sa Kolena a oprel sa o stenu.

– Ohó? – zahečal Hrčka.

– Škola musí byť!

– Ale nebude!

– Čo vás do toho?

– Čo? Toto... Povedám: škola nebude.

– A just bude! Aby ste vedeli... – vykrikovali chlapi Duchajovi natruc.

Až vtedy si uvedomili, že neprišli preto, aby odhlasovali novú školu, ale aby vysmiali starého Duchaja, aby mu ukázali, že je malý, slabý. Richtár Kolena, ktorý si to najprv uvedomil, sa zasmial a dlbol:

– Prečo ste neostali doma?
– Veď vraveli, že umierate, – dodal ktorýsi z prisažných a iní mu prisvieďali.

Ale Duchaj už nepočúval. Prišiel k stolu, chytil sa ho obidvo-
ma rukami a hľadiac na Kolenu, zvolal:

– Chumaj!

Kolena vyskočil, zahnal sa naňho. Chlápi s vytreštenými očami
povstávali z lavíc. Čakali, čo bude, no vtedy... Kolenovi akoby
ruka zdrevenela – bezmocne padla na stôl. Chlapom zmäkli
tváre; mrvili sa, hľadeli po stenách. Iba Hrčka, hoci v zasada-
cej miestnosti bola zima, si rukávom utrel čelo.

Duchaj práve chcel čosi povedať, no už nepovedal. Oči
mu zhasli, zabľúdili k dverám. Potočil sa, vzal klobúk a bez slova
vyšiel z obecného domu.

Spamätal sa až pri kríži. Z pustých polí vial tichý vetrik, len
v jeho duši sa dvíhala sklúčenosť a zúfalstvo. Žil sedemdesiat
rokov, a hľa – vyhŕňajú ho. Sedemdesiat rokov sa bil s prírodou,
sedemdesiat rokov sa modlil, a teraz mu akási nemilosrdná sila
vydiera z rúk opraty. Všetko sa mení okolo neho, všetko uteká,
a on, čo bežal sedemdesiat rokov, ostáva pozadu sťa bezmocné
dieťa. Jeho vlastný syn ho neuznáva, vylučujú ho zo spoločnosti
ako starú rozhenganú skriňu. Okolo vzniká nový, neznámy svet
s vlastným náhľadom na život, s inými životnými podmienkami,
ba i s ovzduším iným.

Prečo?...

Duchaj hľadá okolo seba. Hľadá vysvetlenie. Vidí pokosené
polia, obnaženú zem, lúky s vädnuťou trávou i holé stromy, spoza
ktorých hľadia zamosúrené domy. Vidí i dreveného Krista, ako
so sklonenou hlavou, s trpkým výrazom na tvári hľadá z grúňa
na umierajúcu zem. Ale na jeho nemú otázku nik neodpovedá.
Mlčí všetko tupým, hluchým mičaním, a jemu sa chce na celé
hrdlo volať:

„Prečo?“

Darmo. Odpoveď neprichodí. Suvarovo je ponorené do seba.
Nič nesvedčí, že by sa chcelo vzoprieť; iba hromady bieleho
dreva svietia spod stien. Preto sa mu vidí, že bez slova odporu
umiera celý svet, pokorne sa zrieka žitia. A uprostred tej otrockej
pokory aj Kristus akoby zriedkavo hádzal drevenou rukou, vra-
viac:

– Ej, veru...! Ťažko, ťažko tu byť človekom.

Toto mlčanie Duchaja rozčertilo. Aj si naostatok odpľul a hun-
dravo zakľal. Vykročil, ale čím viac sa blížil k domu, tým väčšia
zlosť ho chytala. Trasúc sa hnevom, išiel a kopol do zeme. Bol
by sa vari hodil na ňu, zahryzol do nej, rozryl ju prstami, lenže
vtom sa ocitol na dvore.

Tam syn skladal zemiaky z voza. Vidiac ho, ako sa krčí pod
nevelkými vrecami, odrazu dostal chuť zahanbiť ho. Zhodil kabát,
prišiel k vozu, vzal vrece a vyhodil si ho na plece. Syn
sa začudoval, no nasledujúce vrece niesol už pod pazuchou.
Pavlovi Duchajovi zasvietili oči: nepozrel na syna, len schytil
vrece, odniesol ho v náručí a šup do pivnice. „Nehádzte, trhajú
sa,“ upozornil ho syn. Ale o chvíľku priniesol dve. Ani on neskla-
dal, len hodil, a rozdrapené vrecia ostali visieť na hrádzi. Otec
zakľal a hodil po ňom očami. Aj on sa pokúšal vziať dve,
no doniesol ich len do polcesty. Tam spadol a syn ho našiel
v bezvedmí na zemi. Chcel ho zdvihnúť, ale roztriasli
sa mu kolena a – sfaby ho boli podfali, sadol si vedľa neho.

IX

Tri dni ležal v komore, tri dni nežil, ani neumieral. V nehybnom
mŕtvom tichu znel iba ospanlivý let skrehnutých múch, vrážajú-
cich do okna. Omámené padali na dosku a obrátené hore noha-
mi, dlho bzučali, vyvolávajúc tiesnivý pocit nudy, ktorá padala
na veci ako neviditeľná hmľa.

Tri dni bez stopy zmizli v tejto núde. Iba na štvrtý deň k večeru
prišiel do Duchajov kňaz. Pavol Duchaj sa vyspovedal, prijal

posledné pomazanie a v komore zapálili hromnicu. Zhorela celá, lebo prišli aj susedia: Štefan Kovaj so ženou, bratia Korenčíkovci i Struhárka žena. Pomodlili sa otčenáš, ale keď Pavol Duchaj neumieral, zahovorili sa a hovorili dlho do noci. Starší Korenčík, krivý na pravú nohu, rozhovoril sa o svojom psovi. Vedel o ňom toľko a takých zaujímavých príhod, že prítomní nevychádzali z údivu. O Duchajovi sa starala len Struhárka, chodiac stále k posteli a nazerajúc mu do tváre. Hoci za pelastou bola tma a Struhárka nič nevidela, predsa zakaždým vravela:

– Ó, ten vám ešte neumrie! Hľadí ani ryba.

Kovajovi sa jej výroky nepozdávali. Išiel sa presvedčiť, a keď zistil, že Duchaj má oči zatvorené, napomenul ich:

– Tichšie. Spí...

Zmlkli, a v tom tichu sa odrazu ozval kuvik. Starší Korenčík práve začal hovoriť. Prestal, sľaby usekli, takže prenikavé kvikanie kuvika naplno vnikalo do izby. Vypočuli ho celé, no hovoriť sa im už nechcelo. Neochotne sa dvíhali, lúčili sa a rozchodiac sa po chodníkoch, pohadzovali si rozličné otázky, len aby im bolo veselšie. U Kovajov sa ešte svietilo, preto sa Kovajka potešila. Sviežim hlasom zavolala z výpustku:

– Jano, Jano!

Jej volanie patrilo staršiemu Korenčíkovi. Bol už v doline, no obrátil sa:

– Čóóó?

Veľké okružle „ó“, stisnuté dolinou, kotúľalo sa pod ťažkým nákladom jeho hlasu ako neviditeľné drevené koleso.

– On sa len tými vrecami pretiahol.

– Pravdaže!

– A nemusel.

– Nemusel.

– Nuž, keď to tak...

Kovajka chcela čosi povedať, ale ju odrazu striaslo, nuž nedokončiac vetu, odišla do izby. Korenčík ešte chvíľu načúval. Keď

však nič nepočul, pomaly sa obrátil a krivkajúc išiel popri bratovi. Celou cestou čosi hovoril, lež brat mu neodpovedal. Sem-tam mykol síce plecť, ale keďže mal čiernu huňu a bolo tma, zdalo sa, že je nemý.

Boli tam toho večera, prišli i na druhý a chodili potom skoro týždeň s tým rozdielom, že raz chýbala Kovajka, inokedy Kovaj. U Duchajov sa takto rozprúdil akýsi zvláštny život, po ktorom bývalo otupno ako v prázdnej krčme. V komore horievali hromničky, na streche škriekal kuvik, ale keď Pavol Duchaj neumieral, prestali sa ho báť. Začali sa mu dokonca posmievať a Jano Duchaj hodil raz po ňom palicou. Palica zašuchotala v povetří, spadla na strechu a kuvik viac neprišiel. Skuvíňal ďaleko v poli, čo staršieho Korenčíka nútilo vyhlásiť:

– Bojí sa, pačmaga!

– Mhm...

– Len načo, somár, škrieka? – hneval sa Jano Duchaj.

Kovaj sa pochybovačne usmial. Poznamenal:

– Eh... Nuž vták... Čo ten vie iné?

Už prestávali veriť, že Pavol Duchaj zomrie, ale jedného večera znezdary vystala Struhárka. Keď sa potom pred kostolom dozvedeli, prečo neprišla, povedala im, že videla bielu ženu, ako išla chodníkom k Duchajovmu humnu. Aj sa jej vraj pozdravila, ale žena neodpovedala. Išla ticho ako hmľa, a hoci sa vrátila nepohli, vošla do humna. Struhárka sa celá bez seba vrátila a Duchajov paholok potom, kedykoľvek išiel do humna, brával sekeru, búchal ňou po stene a hvízdal si. Mladý Duchaj mu to – bohvie prečo – zakázal, no paholok sa potajme ozbrojil nožom a chodiac po humne, hrešil ako pohan.

V tom čase im zdochlo teľa. Vraveli, že ho podrezali, no v dedine sa šuškalo, že ušlo pred starým Duchajom. Ani jesť z neho nechceli, hoci Duchajovci štedro posielali susedom.

– Ono za ním pôjde i Pavol Duchaj, – utešovali sa.

Potom im zase začala spievať slepka. Keď ju nevesta počula,

prestrašená vbehla k mužovi. Jano Duchaj práve rúbalo drevo. Vyskočil z drevárne.

– A ktorá to? – opýtal sa.

Keď mu ju ukázala, hodil do nej sekeru a zabil ju na mieste. Nevesta ju prehodila cez plot. Ležala tam dva dni, kým ju nenašiel pes. Ten ju odviekol na pole a ošklbal. I poletovalo to perie celú jeseň, až sa nad ním zmlieval sneh a pochoval ho.

Odvtedy ľudia celkom prestali do Duchajov chodiť. A nechodili, aj keď ich nevesta plačúc prosila. Bez nich totiž celý dom zošedivel, spustol. Vo dvore ležali rozhádzané poľená, na sýpke sa odtrhla okenica, takže vietor celé noci ňou lomožil. Z polí sa zároveň dotiahla záplava myši. Vnikli do komory a pohryzli neveste periny. Z toho každý usudzoval, že starý Duchaj má už namále – že zanedlho pôjde ta, odkiaľ sa ľudia nevracajú.

A stáby na dôkaz, ktoréhosi večera zjavil sa ešte túlavý pes. Sadol si nad duchajovským domom k plotu, zdvihol hlavu dohora a vyl, žalostne zavýjal do tmy...

X

No Pavol Duchaj jednako neumieral.

Len čo kňaz odišiel od neho, jeho zdravotný stav sa začal zlepšovať. Navidomoči nadobúdala sily, až jedného dňa, akoby na protiveň rečiam, čo kolovali o ňom po dedine, sadol si na posteli. Spustil vyschnuté nohy na zem a radostne, veselo nimi pokýval.

Vošiel syn. Vidiac ho hore koncom, osopil sa naňho:

– Čo neležíte?

Pavol Duchaj pozrel na syna, ale jeho pohľad bol taký pokojný, že syn bez slova vyšiel z izby. Pavol Duchaj si ľahol; počúval, ako sa zadiveným hlasom rozčúfuje v kuchyni. A hoci počul všetko, na jeho tvári sa nezmenila ani jediná črta. Večer, keď len čo zažali svetlo, obrátil sa k stene. Ležal tak do neskorej noci počúvajúc, ako črvotoč ryje v stene, okenica búcha. Za celý čas

prišla mu na um iba jediná pesnička. Marilo sa mu, že ju ktosi tichým, clivým hlasom spieva pod oknom:

Pofúkaj, vetričku, i zhora i zdola...

Oči sa mu zaliali slzami a kedysi nad ránom zaspal. Aj sa mu snívalo, že ktosi pod oknom spieval tú istú pieseň; že sa ľahala – nekonečne clivá – belasým súmrakom od lesov k dolinám, miznúc v obrovskej priehlbni, z ktorej vial tichý, teplý smútok.

Prebudil sa zmierený so všetkým. Zavolať syna, a keď si sadol vedľa postele na stoličku, Pavol Duchaj mu dlho hľadel do tváre. Bola výrazná, s plným, trochu naježeným obočím, v ktorom sedel vzdor vedno s vôľou, chystajúc sa podchvíľou vybuchnúť, lámať prekážky mocnými rukami, čo ťažko spočívali na kolenách.

– I akože, Jano? – opáčil napokon.

Ale syn myslel na čosi iné. Až po chvíli zdvihol hlavu. Vyčítavo šuchol:

– Keby ste sa vtedy s tými vrecami nebolí ľahali...

– Never! Aj tak by ma bolo uložilo.

– Nebolo!

Vstal. A chodiac po izbe, strojil sa škriepiť s otcom. Otec však iba sklonil hlavu. A syn, vidiac ho zlomeného, starého pred sebou, znížil hlas:

– Nemuseli ste sa pechoriť.

– Jano, veď som ti chcel pomôcť.

– A či mne treba pomáhať?

– Vari sám...

– Aj tak by som si poradil.

– Ale to by trvalo.

– A keby aj do noci, čo vás do toho...? Sú teraz z toho len pletky.

Otec zmĺkol. A syn dlho chodil s rukami za chrbtom, vrhajúc

naňho kradmé pohľady. Sedel ako človek kopnutý do brucha. Žlté, vycivené nohy mu viseli; podobali sa suchým trieskam, čo ktosi zo samopaše zavesil na peláš postele. Zastavil sa pri obluku. Dlho hľadel na ne. A tu sa ho zmocnila taká rútosť, že nevládal ústa otvoriť. Stál na jednom mieste s trasúcimi sa perami, s plachým pohľadom, nepokojne poletujúcim po izbe.

– Otec, – vyjachtal nakoniec.

No keď sa mu otec neozval, chytil ho ako dieťa a uložil do postele. Potom vyšiel von a nič pre nič začal hrešiť paholka.

Lenže starý Duchaj nezostal v posteli. Majúc stále pred očami podobu zdravého, mocného syna, posadla ho čudná myšlienka. Keď sa zvečeralo, vstal, potom si sadol a znova vstal, lebo myšlienka mu ležala v hlave ako kameň a pobádala ho k čomusi neurčitému. Nechápal sám seba, sám seba sa hanbil, avšak myšlienka bola taká silná, že naostatok trasúcimi sa rukami zažal lampu, zašiel k dverám, opatrne ich zaháčkoval, ba ešte aj okno zastrel kobercom. No keď sa presvedčil, že do izby nikto nemôže vidieť, zúžil sa mu dych. Uprostred izby sa pod ním odrazu podlomili kolená a on si sadol na zem.

V izbe zavládlo ticho. Pri zastretom okne svetlo lampy zožltlo, zhustlo ako glej: predmety v ňom zhrubli, roztiahli sa do šírky, akoby sa chceli roztliecť. Ba i samo svetlo akoby sa dusilo; bledé, mŕtve sedelo v lampe a zapadávalo do klobúčika sťa smutný mesiac za vrchy.

V tichu a v ťažkom žltom svetle sa Pavol Duchaj odrazu začal vyzliekať. Sediace na zemi, roztrasenými rukami kus po kuse sťahoval zo seba bielizeň a bolo mu pritom ako človeku, čo chce spáchať samovraždu alebo iný hnusný hriech. Na čelo mu vyrazil lepkavý chladný pot, no jednako sa vyzliekal, vyťahujúc z bielizne suché, skrehnuté údy, ktoré v žltom svetle lampy bezmocne ležali na zemi. Pri pohľade na ne sa Pavla Duchaja zmocnil strach: ohmatával ich, hľadajúc v nich niečo, ale kdekoľvek sa chytil, cítil v ruke kosť a vyschnuté mäso, poddávajúce sa pod prstami ako

cesto. Chytil i stískal ho, ale ono akoby mŕtvolo a chladlo: ostávali na ňom biele škvrny, na ktorých jasne videl belasé žily, ako sa vinú pod kolená a tam sa zauzľujú, zamotávajú sťa pramienok, ktorému postavili do cesty prekážku.

Bolo to úbohé, dohasínajúce telo. Pavol Duchaj, vidiac ho v celej nahote, bolestne sa striasol a zakvílil. Jeho zakvílenie však zaniklo v izbe ako skučanie psa pýtajúceho sa von. Hlucho, otupno bolo po ňom, takže mu až zubami zacvakalo. Chcel vstať, a nemohol. Aj on akoby sa už roztekal. Bezmocne, s trasúcimi sa rukami sedel na zemi, uprene hľadel pred seba, no nič nevidel. Vrchná časť tela sa akosi zošúverila: chcel sa podprieť, i vystrel ruku, no ruka sa v lakti prehla ako slabá haluz a Duchaj padol na zem. Chcel povedať čosi, čo by otriaslo celým domom, ale takého slova nebolo. Preto len prosebným, zmäknutým hlasom zavolať:

– Pofúkaj, vetričku...

Nie. Prostučné slová nemohli uniesť obrovskú ťarchu jeho žiaľu: vyleteli síce, no nestačili doletieť ani k stene. Prv, než ju dosiahli, padali na zem sťa ranení vtáci. Jednako Pavol Duchaj sa nevzdával. Sfaby niečo kľúčovite dosahoval a bol prikutý k zemi, vystieral pred seba ruky, ale chytajúc prázdnotu, ešte prosebnejšie volal:

– Pofúkaj...

A keď sa zaťaté, tupé ticho okolo neho nepohlo, Duchaj sa rozplakal. Vzlykal s tvárou pritisnutou o zem ako malé dieťa, dusiac sa hrozným pocitom, že leží v rakve a okolo neho sa už šíri mŕtvolný zápach rozkladajúceho sa tela.

XI

O týždeň potom, ako obyčajne, videli ho chodiť alebo postávať vo dverách. Ich reči teda padli ako prach na nich a zakryli ich, takže sa im vôbec nechcelo hovoriť, a tobôž o ňom. Po toľkých sklamaníach prišla tupá únava. Hoci Pavol Duchaj chodil po izbe,

nikto si ho nevšimal. Aj keď hľadeli naňho, ich pohľady akoby ho prenikali; mizli kdesi alebo sa dvíhali nad jeho hlavu a upierali sa na kalnú oblohu. Vtedy sa zdalo, že hľadajú slnko, ktoré sa už týždeň neukázalo.

Uprostred tohto zabudnutia, ktoré ho obklopovalo zo všetkých strán, Pavol Duchaj chodil ako tŕňa. Nespomínal na nič a o nič sa nestaral. Skladal prsty, preberal nimi, potom ich ukladal do rozličných polôh alebo chodil po izbe a rozličnými obratmi ukladal nohy, akoby skúšal niečo nemožné. A keď sa mu to nedarilo, stával celé hodiny pri okne, hľadiac do prázdna. Na jeho tvári však nebolo ani radosti ani sklamaní. S povzdychom sa potom odvracal od okna, a keď v izbe zazrel psa, sadol si na lavicu.

– I čo, Hektorko? – oslovil ho.

Pes zatrepal chvostom. A Pavol Duchaj sa ho spýtal:

– Žral by si, čo?

– Au, – zakňučal pes a Pavol Duchaj pokračoval, presvedčený, že ho pes chápe:

– Ej, veď sú to potvory! O Hektorka sa ani nestarajú... No, neboj sa! Dokiaľ ja žijem...

Vstal, ukrojil chleba. Hodil mu ho. A sadajúc si, znova načal:

– Starame, Hektorko...

Pes zožral chlieb. Lahol si oproti nemu, žmurkal vďačnými očami, a vtedy sa zdalo, že si rozumie.

Raz ráno vošiel do maštale. Našiel tam skrehnutú lastovičku, učupenú pod povalou. Opatrne ju chytil a v dlaniach ju doniesol do izby. Sadol si s ňou k peci, lež dlho ju nemohol vzkriesiť: s prívretými očkami a pohúžvanými pierkami nehybne mu ležala v podolku a on, dýchajúc na ňu, hladkal ju a hovoril:

– Zabúdila, chůďa...

A keď sa napokon spamätala, pustil vtáča na slobodu. Prežehnal ho veľkým krížom, vraviac:

– Úbožiatko moje, boh ťa opatruj!

Odletela. Pavol Duchaj však toho večera nejedol a dlho nemohol zaspať. Celý večer ju spomínal:

– Pride, hniezdočko si spravi, a teraz... Ojoj!... Skrehlo, zamrzlo by tu, alebo by hladom umrelo. Chůďatko... Vojdem do maštale i vidím, ako sa tam drží. Hlavička dolu, krídelká dolu... Vezmem ťa reku, zohrejem... Veď to človek cíti, oj, cíti, keď vidí...

Zamyslel sa a dodal:

– Nešťastná zima!

V tú noc sa do komory vkradol pavúk. Ráno, keď Duchaj pristúpil k oknu, už našiel v ňom veľkú sieť, v ktorej sa kolísali dve muchy. Kridlá i nohy mali poodtrhané, roznesené po sieti, ony boli zhúžvané a z kúta hľadel na ne veľký, výbojný pavúk. Bolo to v nedeľu. Duchaj nešiel do kostola, a tak celé predpoludnie pozoroval, ako sa muchy chytali v sieť a pavúk sa vrhal na ne, zabíjajúc ich s ukrutnosťou dravca.

– Ej, ej, mrška, – zasmial sa.

Bol by ho azda i po chrbte pohladil, lež pavúk sa zase utiahol do kúta, takže sa nemohol dostať k nemu.

– Pozrime ho, huncúta, ako sa... ako sa uťahuje, – dudral si pod nos.

Pristúpil bližšie a dokonca ho oslovil:

– No, čo sa uťahuješ? Mušky by si diávil, však?... Len nič tú háved! Spať nedajú...

Popoludní prišiel Kubík.

– Pochválen! – volal v pitvore.

Keď mu nikto nevychodil v ústrety, zabúchal palicou a zvýšil hlas:

– Hej! Doma ste?

– Doma, doma, – odpovedal Pavol Duchaj z komory, otvárajúc dvere.

– Čože robíte?

– Ale pavúk vošiel do okna. Hľadím...

– Pavúk?

– Hej. Muchy dlávi. Len skočí... hup... a už ju má.

Kubík nedôverčivo pozrel na Duchaja. Vedel o ňom, že jakživ neplytval slovami, a teraz... Keď videl, že Duchajova tvár je vážna, že nežartuje, iba zakrútil hlavou, mysliac si:

„Chudák, už aj detinšie...“

Vošiel do komory a spolu hľadeli na pavúka. A aby nebolo ticho, Kubík poznamenal:

– A dlávi ich naozaj?

– To si myslím! Len skočí, už ju má.

– Nuž, to veru šikovný... A chlapík!

– Šesť ich už zabil.

– Sto striel! Nepovedzte...

Zmlkli. Medzi nimi sa napälo podivné ticho. Duchaj sa oprel o stenu a vtedy naraz pochopil, že Kubíkovo správanie je strojené, že ho pokladá za dieťa a pavúka chváli len preto, aby jeho nepodráždil. „Hlupák,“ pomyslel si. A obidvaja si uvedomovali, že si už nemajú čo povedať. O chvíľu Kubík odišiel a Duchaj celé popoludnie presedel ako kameň na jednom mieste.

V pondelok bola nevesta v dedine po soľ. Nenahovorila toho veľa, ale v utorok už celá dedina vedela, že starý Duchaj blaznie. Jano Cubinek chodil po domoch a rozprával o akomsi chlapovi, čo tiež zblaznel. Nebol by to povedal, no keďže sa spomínal i pavúk, Cubinkovi prišlo na um, že ten chlap stával pri stene a napodobňujúc prstami chôdzu pavúka, vravel: „Ide pavúk po stene, do koho sa dostane? Do Marišky, do Marišky...“ Vysvetlil, ako to bolo, i ako sa potom smial a ako ho napokon zviazaného, s penou na ústach, odviezli do blázince.

Rozprávka sa páčila najmä deťom. Na druhý deň, len čo prišli do školy, odkladali knihy a napodobňujúc prstami na lavici alebo na stene chôdzu pavúka, spevavými hlasmi mleli rymovačku:

– Ide pavúk po stene...

A o niekoľko dní to vedeli všetky suvarovské deti.

XII

Prišiel dážď. Drobný, dotieravý padal tri dni bez prestania. Keď na štvrtý deň hmľa zmizla, od rozmočenej zeme vial ľadový chlad. Listie zo stromov spadlo celkom a z dediny akoby strhli oponu: rozmочené domce nevľúdne stáli po kopcoch, i vzdialenosť medzi nimi sa naoko zväčšila. Cudzo, nepriateľsky hľadeli na seba a medzi nimi sa tiahli dlhé žrdkové ploty, zbiehajúce sa vo výhonoch, ktorými zväžali z gráp svrčinu.

V tie dni sa Pavol Duchaj zastavil pri okne, pozrel pavúka, ale zarazil sa, lebo sief našiel spretťhanú a po pavúkovi nebolo ani stopy. Vzduch, prúdiaci pomedzi trámy, triasol ňou a Pavol Duchaj si sklamane zašeplal:

– Odišiel.

Nebol by viac povedal, ale ako hľadel na tú pavučinu, zrazu pocítil úzkosť. Spomenul si nevdojak aj na lastovičku. Videl ju v duchu, ako letí do diaľky, rozplýva sa, mizne sfa nejasný bod, a tu mu začalo byť clivo, strašne clivo.

– Všetci odišli, – uronil pre seba.

Ruky mu klesli. Mlčal dlhú chvíľu, počúvajúc, ako naokolo rastie ticho, zalieva ho ťažkými vlnami, pod ktorými údy drevenej, hučí v ušiach a v hlave puká, sťa by ju sfahovali obručou. Preto aj podišiel k dverám, otvoril ich a zavolať:

– Jano!

Nič. Zdvihol teda hlas a rozťahal ho:

– Janó, Janóó!...

Nik sa mu neozval. Z kychyne sa takisto valilo ticho, ibaže presiaknuté zápachom kyslej kapusty, a Pavol Duchaj v tom prívale cítil, ako sa pod ním trasú kolená. Bolo mu odrazu ako decku, čo zaspalo a prebudilo sa v opustenom dome. Vytackal sa z izby, zašiel doprostred kuchyne, ale tam sporák už bol chladný. Na stole ležali rozhádzané špinavé misky, z ktorých trčali meravé črienky lyžíc, na lavici ležal pohodený klobúk, v kúte prevrátený krpec. Na všetkom však akoby sa ešte chvelo teplo

ľudí, čo pred chvíľou kamsi utiekli, zachvátení strachom pred blížiacou sa neznámou pohromou.

Uprostred pustej kuchyne priložil Duchaj ruku k ústam:

– Ľudia...

Ale sfaby bol v sude: jeho hlas sa rozťiekol a zamrel. Vybehol teda na dvor a odtiaľ zavolať:

– Ľudkovia!

Výkrik sa zastavil vo vzduchu a zadusený spadol na zem. Pavol Duchaj sa zľakol. Bez klobúka, v rozopätom kabáte sa rozbehol dolu briežkom k dedine, volajúc:

– Ľudia boží!

Potkýnal sa, padal, ale vstával a bežal ešte vytrvanlivejšie, s hlavou naklonenou dopredu. Do kabáta sa mu zadrápil vietor i rozhalil ho, ruky netrebne, ľahko poletovali popri ňom, sfaby ani nepatrili k telu. Ale Pavol Duchaj nedbal na ne. Bežal ďalej s vlasmi spadnutými do čela a zlepenými chladným potom, s vyjaveným pohľadom, bez seba, budiac dojem, že sa kdesi za ním rúca svet. Tak zbehol na cestu. Tam sa obrátil nahor, bežal, bežal a kričal potrhávaným hlasom:

– Ľudia boží, kde ste, kde...? Kde ste, ľudkovia...?

Vtedy začali z domov vybehávať ľudia, ale Pavol Duchaj ich už nevidel. Dobehnúc k škole, potkol sa, a ako bežal, padol tvárou do blata, s ľavou nohou vystretou, ktorá – sfaby nechcela ísť ďalej – natiahla sa za ním ako struna.

Bol na nej nový krpec.

(1924)

ZA VYŠNÝM MLYNOM

Jedného rána, keď išli Malkovčania kosť bory, našli ho – milenca Katreny Zalčíkovej – v lese za Vyšným mlynom. Pravú ruku mal na očiach, sfaby sa bál hľadieť do slnka, a ľavou zvieral neprirodzene stiahnutý bok. Bola v ňom veľká, čierna diera, a keď ho Malkovčania zazreli, spoza košeľe vychodili už mravce, ktoré sa tvrdošijne dobýjali k zatŕatým perám.

Zarazili sa náramne. Štefan Hriň, ktorý ho zbadal, sa len prežehnal, Krúpa zabožekal a Jano Oleň, idúci za nimi, dupkom sa obrátil a zabehol do dediny. Bol dýchavičný, a kým dobehol k domu Petra Štelinu, oči mal vyvalené a pot sa lial z neho cicerkom. No stačil ešte vbehnúť do izby, sadnúť na lavicu a vyjachtať:

– Jano... ech... váš syn.

Peter Štelina mal misu pred sebou. Práve raňajkoval. Keď to počul, len si ústa rukávom pretrel a lyžica mu spadla na zem.

– Čo?

– Váš syn...

– Jano?

– Hej.

– A čo?

– Zabitý, – mrvil Oleň medzi zubami.

Pri tomto hroznom slove Štelinu akoby päťou do prs uderil. Skočil, vypál sa a stenavo zrúkol:

MILO
Urban

VÝKRIKY
BEZ OZVENY

Vydal Slovenský spisovateľ, Bratislava 1989,
ako prvý zväzok VYBRANÝCH SPISOV
MILA URBANA

Edične pripravil, biografické a bibliografické poznámky
napísal JÁN MEDVEĎ. Predslov napísal JÁN ŠTEVČEK

Obálka, väzba a grafická úprava
EVA KOVAČEVIČOVÁ-FUDALA

Zodpovedná redaktorka
ANNA HORÁKOVÁ
Jazyková redaktorka
ZUZANA BAŠTOVÁ
Výtvarný redaktor
DUŠAN GREČNER
Technická redaktorka
MAGDA SLOVINCOVÁ

Tem. skup. 301/13. Číslo publikácie 3597. Vydanie druhé
Náklad 4000 výtlačkov. AH 16,91 VH 17,27
Vytlačili Tlačiarne SNP, š. p., závod Banská Bystrica
Strán 336 Výmer SUKK č.1562/I-88

ISBN 80-220-0065-5

Kčs 19,-
601/22/85,6